

12. IDEA i Ministerstvo Obrazovaniya prodolzhat jekologicheskiju programmu dlja shkol'nikov. – <http://www.eecca-water.net/content/view/8357/1/lang.russian/>

13. AZERTADZh i Moskovskoe bjuro JuNESKO proveli sovместnyj seminar na temu: «Sovremennye klimaticheskie izmenenija v Azerbajdzhane». – <http://azecology.az/rus/news/inthecountry/924-azertadz-moskovskoe-bjuro-junesko.html>

14. Ob#javlen konkurs dlja zhurnalistov v svjazi s dnem Ohrany Okruzhajushhej sredy. – http://www.sia.az/index.php?action=static_detail&static_id=79652

15. Jekozhurnalistika – sushhestvuet li ona ?!... / Otar Kiria // Ezhekvartal'nyj Zhurnal Regional'nogo Jekologicheskogo Centra dlja Kavkaza. – Vyp.9. – Mart. – Tbilisi, 2005.

16. Okruzhajushhaja sreda v Azerbajdzhane: global'nye problemy i puti ih reshenija. O nih rasskazyvaet doktor himicheskikh nauk, professor, rukovoditel' laboratorii Nacional'noj akademii nauk, predsedeatel' jekologicheskogo obshhestva «Ruzgar» Islam Mustafae. Je. Sardarov // Gazeta «Zerkalo». – №46. – 14.03.2007.

17. Tohva Azizova. Jekologija v media. Mnenie prepodavatelya fakul'teta zhurnalistiki BGU, jeksperta po SMI Zejnala Mamedli. 2012–04–03 – 12:53:00 – <http://www.mediaforum.az/az/2012/04/03/MED%C4%B0ADA-EKOLOG%C4%B0YA-125315220c04.html>

18. <http://bakuforum.az/ru/sotsialnaya-zhurnalistika-i-vysokie-tehnologii/?fid=2257>

19. <http://bakuforum.az/ru/sotsialnaya-zhurnalistika-i-vysokie-tehnologii/?fid=2257>

Sardarov E. M., PhD student at the department «Modern world philosophical currents», Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Azerbaijan (Azerbaijan, Baku), mailabm@yandex.com

Social and philosophical reform of social and ecological journalism development

This article is dedicated to socio-philosophical insights on humanization of social life, humanistic attitude to human being and nature during the globalization process, role of journalism in humanization of institutions of political governance.

The present article emphasized that the social and philosophical analysis of the role and capabilities of specialized socio-environmental journalism will allow improving the theoretical and practical basis for a more effective and socially oriented functioning of the country's political institutions.

Keywords: humanization, science, socio-ecological journalism, environmental policy, political institutions.

Сардаров Е. М., дисертант відділу «Сучасні світові філософські течії», Інститут філософії Національної Академії Наук Азербайджану (Азербайджан, Баку)

Соціально-філософське осмислення розвитку соціально-екологічної журналістики

Ідеться про соціально-філософське осмислення проблем гуманізації суспільного життя, гуманного ставлення до людини і навколишнього його середовища в процесі глобалізації, роль журналістики в гуманізації інститутів політичного управління.

Підкреслюється, що соціально-філософський аналіз ролі і можливостей спеціалізованої соціально-екологічної журналістики дозволить удосконалити теоретичну і практичну основу для більш ефективного і соціально орієнтованого функціонування політичних інститутів країни.

Ключові слова: гуманізація, наука, соціально-екологічна журналістика, екологічна політика, політичні інститути.

* * *

УДК 329.1/6

Свищо Ю. Ю.,
аспірант кафедри філософії, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), yurii.svyshcho@gmail.com

ЛІБЕРАЛІЗМ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто причини маргіналізації ліберальних ідей в українській суспільно-політичній думці; доведено, що остання визначається не стільки пережитками радянського світогляду, як своєрідністю процесів українського етно- та націєтворення. Зокрема, український національний рух XIX ст. поставив як своєрідна реакція на цивілізаційні зміни, мав змагальний характер,

а відтак був орієнтований на обґрунтування самобутності українського народу та його права на емансипацію, яка однак не стосувалася окремого індивіда. Останній розглядався тільки як носій колективних вартостей, що визначали його суспільну значимість та творчий потенціал. На цьому тлі підкреслено, що для націоналізму, й особливо етнічного зразка, свобода нації завжди виступає більш цінною, ніж свобода окремої особистості, що і породило суперечність між націоналізмом і лібералізмом, яка, закріпившись в радянський період, ставши наріжним каменем українського політичного світогляду. Незважаючи на різницю висхідних принципів лібералізму та націоналізму в українській суспільно-політичній думці, ці доктрини не має підстав вважати полярними, що засвідчує історичний та політичний досвід західноєвропейських держав, національна єдиність яких забезпечувалася спільною телеологічною метою, яка стала результатом раціонального вибору кожного громадянина.

Ключові слова: лібералізм, етнічний принцип, націоналізм, спільнота, індивід (особистість), свобода.

Деконсолідація українського суспільства, зумовлена мілітарною кризою, у поєднанні із проголошенням Україною стратегічним курсом на євроінтеграцію, актуалізує вивчення та переосмислення світового суспільно-політичного досвіду і передусім тих світоглядних доктрин, що визначили аксіологічну сітку європейського соціуму. Провідне місце у цьому контексті, посідає лібералізм, поширення котрого у західному світі спочатку було зумовлене тими деструктивними тенденціями, котрі відбувалися в добу модерну – руйнування соціальної системи премодерну звільняло людину від колективного, втому числі й станового тиску, формуючи тим самим підвалини для розвитку її творчого потенціалу. Іншими словами, зародившись як деструктивна світоглядна програма, ліберальна теорія водночас була покликана сформувати аксіологічну сітку «нової» Європи. Її ключові цінності, а саме: свобода слова, пріоритет права, релігійна терпимість, недоторканість особистого життя та приватної власності, вільний розвиток ринку та прозора діяльність уряду тощо – спрямовані забезпечити свободу особистості, яка, як виявилось згодом, стала запорукою добробуту усього суспільства.

Непересічна роль ліберальних принципів у формуванні базових цінностей європейської цивілізації, не стала підставою для їх поширення в українській суспільно-політичній думці. Остання, починаючи від XIX ст. перебувала під ідейним впливом «весни народів», та, відповідно, націоналістичної доктрини, концептуальні принципи якої були сформовані у працях В. Антоновича, Ю. Бачинського, В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Донцова, Т. Зіньківського, М. Костомарова, В. Липинського, М. Міхновського та ін. Ці мислителі, користуючись різними, а часто навіть полярними теоретичними та методологічними засновками, сформували ідейний ґрунт української ідентичності, заклали світоглядні підвалини українського націєтворення та визначили своєрідність українського націоналізму.

Зважаючи на тривалий бездержавний статус українських земель, з одного боку, та сучасну деконсолідацію українського суспільства, – з іншого, український націоналізм неодноразово ставав об'єктом наукового вивчення. В цьому контексті варто згадати роботи таких визначних мислителів XX ст. як І. Лисяк-Рудницький, В. Лісовий, Ю. Бачинський, В. Старосольський, Г. Грабович та ін., у їхніх працях висвітлено основні тенденції та етапи розвитку національного руху в Україні у XIX – на початку XX ст. Узагальнення та теоретичне осмислення історичного досвіду з перспективи нашого часу знаходимо у

працях Г. Касьянова, С. Сторожук, О. Салтовського, О. Гриніва, М. Поповича, М. Рябчука та ін. Згадані дослідники розглянули проблеми та колізії українського національного руху, експлікували його світоглядні та соціокультурні підвалини водночас виявляючи незмінні цінності національної ідеології. Так, за твердженням С. Сторожук, осердям останньої став етнічний принцип, який, в період зародження національного руху в Україні, був важливим елементом громадянської консолідації. Проте, в сучасних соціокультурних та політичних умовах має прямо протилежне значення – в поліетнічній українській державі використання етнічного принципу призводить до соціальної деструкції, сила якої істотно підсилюється маніпулятивними політичними стратегіями [18, с. 262]. Водночас, дослідниця підкреслює, що етнічно заангажована політика, в тому числі й у сфері громадянства, є одним із засобів маскування, притаманної багатьом країнам пострадянського простору, політичної діяльності спрямованої на забезпечення групових інтересів, або ж проявом патерналізму, у підсумку чого права громадян визначаються не законодавством, а панівною верхівкою [18, с. 266].

Сучасна спроба докорінної трансформації соціокультурного та політичного буття українського суспільства у поєднанні з прагненням інтегруватися у європейський економічний і цивілізаційний простір, мала б призвести до переосмислення пануючих в українській суспільно-політичній свідомості принципів, зумовивши тим самим лібералізацію суспільних відносин. Між тим, більшість українських політичних діячів та інтелектуалів залишаються на традиційній для української суспільно-політичної думки позиції, обстоюючи пріоритет суспільства і держави над особистістю. Збереження даного переконання в суспільній свідомості, на наш погляд, виступає гальмівним чинником не тільки на шляху євроінтеграції, а й формування громадянського суспільства, спрямованого забезпечити стабільне функціонування людини у всій повноті її проявів.

Звичайно, не має підстав вважати, що ліберальні ідеї не знайшли своїх прихильників на теренах України. Адже, в період зародження новітньої української політичної традиції, їх рецепції знаходимо у творах М. Драгоманова, Б. Кістяківського, І. Франка та ін. Ці мислителі одними із перших у вітчизняній суспільно-політичній думці здійснили спробу утвердити пріоритет особистості над спільнотою (в тому числі й національною) та показати, що основу правопорядку становить свобода та недоторканність базових прав особистості [8, с. 256]. Між тим, їхні ідеї не отримали істотного резонансу в суспільно-політичній думці та, відповідно, українській політичній традиції, на що звернув увагу М. Томенко. «Ліберальна (демократична) ідея, – пише він, – завжди була підпорядкована соціальній та національній ідеям» [19].

Не вдаючись у деталі та причини маргіналізації ліберальних ідеї в українському суспільному світогляді XIX – початку XX ст., зацентруємо увагу на тому, що вказана тенденція зберігається до нашого часу, у підсумку чого в інтелектуальному дискурсі виразним залишається дефіцит наукових праць присвячених висвітленню базових принципів ліберальної доктрини.

Окремі аспекти цієї проблеми розглянуті у працях В. Заблудського, А. Колодія, О. Панкевича, М. Прунака, Л. Слободянюка та ін. Не менш вагомий вклад у розвиток ліберальної доктрини в Україні, завдяки знайомству широкого українського загалу з її ключовими ідеями, зробили В. Лісовий та О. Проценко, впорядкувавши та систематизувавши праці провідних європейських лібералів (Ф. Гаєка, Дж. Локка, Дж. Мілля, Дж. Ройлза, А. Сміта, Г. Спенсера, М. Фрадмана та ін.) [11]. Важливе інформативне значення запропонованої згаданими вченими «Антології», супроводжується браком праць українських лібералів, внаслідок чого є всі підстави говорити про незадовільний стан вивчення парадигмальних принципів ліберальної теорії в Україні.

Зважаючи на сказане, та беручи до уваги зауваги Ф. Фукуями про те, що сьогодні лібералізм як світоглядна парадигма не має конкурентоспроможної альтернативи [20], метою нашого дослідження є виявлення причин виразної маргіналізації ліберальних цінностей в українській суспільно-політичній думці та практичній політиці.

Ключова роль ліберальних цінностей у формуванні своєрідності європейського соціокультурного простору та високого економічного розвитку, не зумовила великого резонансу в українському соціумі, де, навіть сьогодні, спостерігається дещо тенденційна оцінка ліберальних принципів. На думку відомого сучасного дослідника М. Рябчука, вказана обставина зумовлена збереженням пережитків радянського минулого, у світогляді котрого лібералізм, так само як і націоналізм, розглядалися як «буржуазна ересь», «збочення», яке немає нічого спільного із офіційною «науково правильною» та «монополюю панівною ідеологією марксизму-ленінізму» [16, с. 304].

Правомірність висновків відомого українського вченого, не викликає жодних сумнівів. Дійсно, збереження в українському світогляді пережитків радянського світогляду, має вкрай негативне державотворче та націєтворче значення – незважаючи на проголошений Україною курс на євроінтеграцію, наразі в українському політикумі та політичному житті ключову роль продовжують відігравати базові радянські принципи, серед яких провідне місце, безумовно, посідає марксистський принцип «реальної» соціальної рівності, яка досягається командним шляхом, проявляючись на соціальному рівні як «зрівнялівка». Не менш вагоме значення посідає і принцип адміністративно-централізованого управління, який незважаючи на проголошення загальної демократизації суспільства, залишається панівним у всіх сферах життя, що, як показав, Ф. фон Гаєк, призводить до адміністративного розподілу ресурсів, а з ним і руйнування підвалин для встановлення ліберального принципу рівності можливостей [3]. Адже, як цілком слушно стверджує дослідник, «за централізованого планування уряд не може бути безстороннім. Держава перестає бути частиною допоміжного механізму, покликаного сприяти людям у якнайповнішому розвитку їхньої особистості, а стає установою, яка свідомо визначає конкретні потреби різних людей і дозволяє одним робити те, що іншим заборонено. Вона встановлює правила, наскільки багатими повинні бути одні й що дозволено мати іншим» [3, с. 20–21].

Загалом поділяючи висновки згаданих нами дослідників щодо причин пануючої в сучасному українському суспільно-політичному світогляді тенденційної оцінки національної та ліберальної доктрини, все ж вважаємо, що причини цього явища мають значно глибше коріння, витоки якого сягають процесу українського етно-, а з ним і націєтворення. На нашу думку, своєрідність цих процесів в Україні, мала вирішальне значення для сприйняття, чи несприйняття вказаних ідеологій. Зокрема, сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву той факт, що становлення націй та національних держав, відбувалося двома відмінними шляхами, у підсумку чого в інтелектуальній думці утвердилося два відмінних підходи до тлумачення нації. Перший підхід, розвивають представники модернізму (Д. Белл, П. Брасс, М. Бентон, С. Гросбі, Дж. Еллер, Р. Кохлан, А. Коен та ін.), які водночас позиціонують себе як інструменталісти. Ці мислителі, як зауважував свого часу В. Лісовий, вбачають коріння націоналізму у просвітницькій абсолютизації ролі розуму, яка призвела до піднесення цінності окремої особистості та проголошення свободи, рівності та демократії базовими принципами громадянської та міжнародної політики. Цілком очевидно, що практичне втілення цих цінностей відбулося далеко не одразу, між тим ідея рівності усіх громадян хоча б у світоглядному відношенні стала фактом, який забезпечив розвиток ліберальної теорії нації, визначивши тим самим напрям громадянської політики західного світу. В межах останньої, особиста свобода була визнана найвищою цінністю, у підсумку чого консолідація суспільства відбувалася «шляхом розумового зважування» (В. Лісовий), тобто громадяни самі вирішували з ким та на якій основі вони мають єднатися в одну політичну спільноту [12, с. 463]. Очевидно, що найбільш показовими прикладами у даному контексті виступають Швейцарія та Сполучені Штати, еліти яких шляхом свідомого конструювання «телеологічної мети» (Г. Еллінек), сформували підвалини громадянської консолідації в межах держави.

Варто підкреслити, що за умови інструментального формування національної єдності, світоглядні, культурні, економічні або політичні принципи, які виступають осердям суспільної консолідації можуть істотно змінюватися в ході історичного розвитку спільноти, яка шляхом діалогу вирішує все нові і нові проблеми власного співжиття. Зрозуміло, що в такому разі ніякого протиріччя між націоналізмом та лібералізмом не існує – національна (або громадянська єдність), так само як і сама держава, є засобом досягнення певної політичної мети – свободи та рівності кожної особистості. І в цьому контексті вкрай показовими можуть стати слова В. Старосольського про те, що нація – «се додумана до кінця демократія» [17, с. 106]. Вказаний висновок не викликає жодних сумнівів, адже навіть позірний огляд суспільно-політичних процесів у Європі від кінця XIX ст., виявляє планомірний рух на лібералізацію суспільно-політичних відносин, який на міжнародному рівні був законодавчо оформлений у 1948 р. у Загальній декларації прав людини [2]. Зокрема, в ст.1, вказаного документу стверджується, що «всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності і правах» [2]. У наступних статтях надається детальне висвітлення прав кожної людини, які, як видно

із документу засвідчують пріоритет окремої особистості над державою, яка в такому випадку отримує суто інструментальне значення, оскільки перетворюється на засіб забезпечення миру, стабільності та добробуту своїх громадян.

Незважаючи на те, що українська суспільно-політична думка була орієнтована на окцидентальну політичну традицію, тут процес націєтворення відбувався докорінно іншим шляхом. Це, на думку відомого англійського вченого Дж. Пламенаца, було зумовлено тим, що на відміну від більшості європейських народів, слов'яни (в тому числі й українці) від початку XIX ст. поступово залучалися до чужої їм цивілізації «внаслідок поширення західних ідей і практик», які призвели до необхідності культурного переоснащення. «У своїх зусиллях утвердити себе як рівних на теренах не їхнього витвору чужої цивілізації, вони мусили, так би мовити, витворити себе заново, створювати власні національні ідентичності. Немає сумніву в тому, – продовжує свою думку дослідник, – що коли націоналізм вперше почав серед них вкорінюватися, то вони вже мали певне почуття ідентичності чи окремішності. Але було також усвідомлення того, що вміння, ідеї та звичаї, набуті від їхніх предків, є неадекватними з огляду на необхідність піднятися до рівня більш передових народів згідно із стандартами цивілізації, до якої вони долучалися» [13, с. 488–489].

Загалом Дж. Пламенац вважає, що націоналізм слов'ян, був, з одного боку, змагальним, а з іншого – виступив оборонною реакцією, оскільки долучення до цивілізаційних стандартів поставило під загрозу збереження культурної тягlosti [13, с. 489]. Між тим, на наш погляд, такі висновки є дещо перебільшеними, як мінімум тому, що націоналізм у кожному випадку, варто розглядати як свідомий і цілеспрямований проект культурної та (або) політичної еліти, спрямований на консолідацію населення певної території навколо певного осердя. На теренах України, зважаючи на відсутність високого рівня лояльності місцевого населення до централізованої влади, у підсумку спочатку інтуїтивного відчуття місцевої еліти своєї маргінальності [22, с. 336–337], а в середовищі народних мас – виразної економічної дискримінації у підсумку залежного соціального становища. Власне саме цей останній момент і зв. «нова» українська інтелігенція, яка, як стверджує І. Лисяк-Рудницький, «формувався почасти з декласованих дворян, почасти з вихідців з народних низів» [9, с. 177] для формування національної спільноти. Іншими словами, зародження українського національного руху відбувалося на тлі великої соціальної революції, яка відбувалася під впливом невинно зростаючого процесу індустріалізації. Останній, як стверджував Е. Гелнер, руйнує ізольовану «вавилонську систему» аграрних спільнот, формуючи передумови постання модерних націй, котрі постають на тлі спільної культури, «яка у свою чергу, означає систему ідей, знаків, зв'язків, способів поведінки та спілкування» [4, с. 160]. Інакше кажучи, людина, виходячи із системи традиційних культурних зв'язків (аграрного суспільства) потребує нового штучного середовища – всезагальної (національної) культури, формування якої тісно пов'язане з системою освіти.

На відміну від Європи, суспільний і економічний устрій українського народу у XIX ст., як стверджує С. Рудницький, був досить примітивним [15, с. 120], що на наш погляд, було зумовлено не тільки залежним становищем українського селянства, а й своєрідністю українського світогляду. Останній, як відомо, визначався високим рівнем двовір'я, що сприяло збереженню біполярної міфологічної моделі світу, з притаманним для неї протиставленням «своїх» і «чужих» на основі відмінностей мови та звичаєвої практики, що без сумніву, гальмувало процес асиміляції українського селянства у російській культурі. Цьому сприяла й підкреслена І. Лисяком–Рудницьким децентралізація культури українського простонароддя [10, с. 15].

За нових світоглядних, політичних та соціокультурних обставин окремі елементи цієї, часто «містечкової», культури піднімалися до рівня всезагальних з метою конструювання модерної етнокультурної та національної ідентичності. Конструювання останніх актуалізувалося у середині XIX ст., завдяки активній діяльності тієї частини української інтелігенції, яка перебувала під ідейним впливом німецької філософії й передусім вчення Й. Гердера про самоцінність кожної культури. Інакше кажучи, на відміну від політичних націй, які об'єднувалися на основі раціональних принципів заради досягнення певної мети, українська інтелігенція пропагувала вчення про своєрідний і самобутній український народ, єдність якого є «даністю», що забезпечується об'єктивними ознаками, на тлі яких постає почуття нерозривної спільності [21, с. 108–110].

Одним із найбільш виразних представників української народницької школи, які розвивали етнічну концепцію нації, без сумніву, є В. Антонович. У роботі «Три національні типи народні» (1888 р.) вчений зауважує: «за національність треба вважати суму таких прикмет, якими одна група людності відрізняється від цілого ряду інших груп» [1, с. 91]. «Прикмети, – продовжує вчений, – бувають двох родів: одні природжені людям, спадкові, що залежать від складу раси, від впливу природи місцевої; їх можна знайти стежкою антрополітичною, дослідом з анатомії та фізіології чоловіка. Другі прикмети здобуваються вихованням і залежать від розвитку культури та від минулого життя народу, себто від його історії. Сума таких прикмет виявляє нам етнографічну індивідуальність, окрему національність» [1, с. 91]. Вказані теоретичні засновки у єдності з описовим методом, дали можливість вченому не тільки описати етнографічну та антропологічну своєрідність українців, а й обґрунтувати думку про те, що українці – це окремий народ, із власною історією, самобутньої культурою та психічним складом.

Започаткована у працях провідних українських мислителів XIX ст. (В. Антоновича, М. Костомарова, П. Куліша, О. Потебні та ін.) етнічна концепція нації, своє концептуальне оформлення отримує у творчості М. Грушевського. Намагаючись обґрунтувати тяглість культурної традиції на українських землях, мислитель стверджує, що «політичні й державні відносини... можуть цікавити нас лиш постільки, поскільки вони – безпосередньо чи опосередковано – впливали на національне, економічне, культурне життя українського

населення...» [5]. Інакше кажучи, М. Грушевський у своїх роздумах виходить із того, що народ повинен «бути альфою і омегою історичної розвідки. Він – із своїми ідеалами й змаганнями, з своєю боротьбою, поспіхами і помилками – єсть єдиний герой історії» [14]. Народ, є носієм культури і традиції, на тлі яких вибудовується незмінне почуття колективної єдності.

Важливим моментом тлумачення народу (у концепції М. Грушевського поняття «народ» та «нація» є всі підстави вважати тотожними) М. Грушевським є те, що він тлумачиться як надетнічна єдність. «...Україна, – пише мислитель, – не тільки для Українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй...» [6, с. 106]. Тобто, за М. Грушевським, приналежність до народу (в тому числі й національна приналежність) визначається не расово-етнічними чи культурними особливостями, а бажанням бути представником певного народу (нації). Водночас, окреслене вченим, і здавалось би, ліберальне в основі своїх бажання, володіє набуває деякої фатальної сили, яка, за твердженням мислителя, повністю підпорядковує собі особистість, змушуючи її діяти тільки як сильний та розумний представник народу.

Більш радикального оформлення ідея підпорядкування особистості спільноті, отримала в творчості Д. Донцова, який, у своїх працях, різко критикує ліберальні, демократичні та соціалістичні цінності, вважаючи, що членство в нації не може бути добровільним – людина народжується представником певної нації, підпорядковуючи згодом свою волю її інтересам. Іншими словами, у творчості мислителя пропонується вже не просто етнічна, а біологічна концепція нації, яка у «націоналізмі» постає не інакше як своєрідний суспільний організм, скріплений єдністю крові, походження та генофонду [7].

Обґрунтована Д. Донцовим вимога підпорядкування одиниці колективному цілому, цілком суголосна «аморальним принципам» «інтегрального націоналізму», який, усупереч «провансальству» та традиційній моралі, вимагає від одиниці жертвності в ім'я вищої мети – нації. На думку мислителя, влада, політичні цілі та успіх – це найвищі моральні критерії і для одиниці, і для суспільства, яке тільки прагне вийти на сцену історії, заявивши про себе як історична, державна нація, навіть коли цей вихід буде забезпечений коштом інших.

Авторитет Д. Донцова протягом першої половини XX століття серед представників різноманітних політичних напрямків схилив український національний рух до концепту етнічної концепції нації, в межах якого особистість підпорядковується і навіть розчиняється в колективному цілому. Цьому сприяли й політичні умови українського суспільства, яке перебуваючи у складі УРСР кристалізувало щойно сформовану ідентичність державними кордонами, межі яких були визначені етнічним принципом та радянською ідеологією, яка усіма своїми засобами намагалася підпорядкувати людину загальній меті.

Висновки. Маргіналізація ліберальних ідей в українській суспільно-політичній думці зумовлена не тільки пережитками радянського світогляду, а й своєрідністю процесів українського етно- та націєтворення. Змагальний характер національного руху, який був

результатом тривалої бездержавності українського народу, став головною причиною культивування концепту етнічної нації, єдність якої виявлялася у комплексі об'єктивних ознак, які формували почуття інтуїтивної та незмінної єдності спільноти. Інакше кажучи, український національний рух, обґрунтувавши етнічну самобутність українського народу та його право на політичне самовизначення, не зумів актуалізувати проблеми окремої особистості. Вважалося, що самовизначення людини здійснюється тільки крізь призму національної спільноти, що, в свою чергу, гальмувало утвердження в суспільній свідомості вчення про самоцінність людини. Для націоналізму, й особливо етнічного зразка, свобода нації завжди виступає більш цінною, ніж свобода окремої особистості, що, на наш погляд, і породило суперечність між націоналізмом і лібералізмом, яка проглядається в українській суспільно-політичній думці від початку XIX ст. до наших днів.

Незважаючи на виразну суперечність принципів лібералізму та націоналізму в українській суспільно-політичній думці, ці доктрини не має підстав розглядати як полярні, що засвідчує історичний та політичний досвід західноєвропейських держав, національна єдність яких забезпечувалася спільною телеологічною метою, яка стала результатом раціонального вибору кожного громадянина.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Три національні типи народні [Електронний ресурс] / В. Антонович // Антонович В. Моя сповідь: вибрані іст. та публіцист. твори. – К.: Либідь, 1995. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/anton/ant03.htm>
2. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Гаек Ф. Шлях до кріпачтва / Ф. фон Гаек. – Київ: ГО «Ціна держави», 2016. – 55 с.
4. Гелнер Е. Нації та націоналізм / Е. Гелнер // Націоналізм: [антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик]. – [2-ге вид. перероб. і доп.]. – К.: Смолоскип, 2000. – С.156–169.
5. Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа / М. Грушевский. – К.: Либідь, 1990. – 397 с.
6. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / Михайло Грушевський. – К.: Т-во «Знання в Україні», 1991. – 240 с.
7. Донцов Д. Націоналізм [Електронний ресурс] / Д. Донцов. – [3-ге вид.] // Українские страницы. – Режим доступу: http://ukrstor.com/ukrstor/donzow_nationalism.htm
8. Кистяковский Б. А. В защиту права / Б. А. Кистяковский // Конституционный вестник. – 2010. – №2 [20]. – С.252–271.
9. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С.173–191.
10. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу та нації (методологічні зауваги) // Історичні есе в 2 т. Пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін. Т.1. – К.: «Основи», 1994. – С.11–40.
11. Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза [Текст]: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. – 2-ге вид., перероб. – К.: Простір; К.: Смолоскип, 2009. – XXXII, 1123 с.
12. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея? / В. Лісовий // Націоналізм: [антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик]. – [2-ге вид. перероб. і доп.]. – К.: Смолоскип, 2000. – С.453–476.
13. Пламенац Дж. Два типи націоналізму / Дж. Пламенац // Націоналізм: [антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик]. – [2-ге вид. перероб. і доп.]. – К.: Смолоскип, 2000. – С.483–494.

14. Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського [Електронний ресурс] / О. Прицак. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur11003.htm>
15. Рудницький С. До основ нашого націоналізму / С. Рудницький. – [2-ге видання]. – Відень–Прага, 1923. – 162 с.
16. Рябчук М. Ліберальний націоналізм і його вороги: український досвід / М. Рябчук // Обрії особистості: Книга на пошану Івана Дзюби. – К.: Дух і літера, 2011. – С.301–317.
17. Старосольський В. Теорія нації [Електронний ресурс] / В. Старосольський. – Нью-Йорк; Київ, «Вища школа» 1998. – (Наукове товариство ім. Т. Шевченка). – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/starosol/stan.htm>
18. Сторожук С. В. Нація: історія і теорія проблеми (історико-філософський вимір): [монографія] / С. Сторожук. – Київ: ВАДЕКС, 2013. – 318 с.
19. Томенко М. Ліберальна ідея в Україні [Електронний ресурс] / М. Томенко // Українська державність у XX ст. (Історико-політологічний аналіз). – К.: Політична думка, 1996. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r04.htm>
20. Фукуяма Ф. Будуще истории [Электронный ресурс] / Ф. Фукуяма. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Budushee-istorii-15456>
21. Geertz C. The Interpretation of Cultures / C. Geertz. – New York: Basic Books, 1977. – 480 p.
22. Naim T. The Break – up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism / T. Naim. – London: New Left Books, 1977. – 409 p.

References

1. Antonovych V. Try nacional'ni typu narodni [Elektronnyj resurs] / V. Antonovych // Antonovych V. Moja spovid': vybrani ist. ta publicyst. tvory. – K.: Lybid', 1995. – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua/anton/ant03.htm>
2. Vseobshhaja deklaracija prav cheloveka [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Gajek F. Shljah do kripactva / F. fon Gajek. – Kyi': GO «Cina derzhavy», 2016. – 55 s.
4. Gelner E. Nacii' ta nacionalizm / E. Gelner // Nacionalizm: [antologija / uporjad. O. Procenko, V. Lisovyj; lit. red. L. Bilyk]. – [2-ge vyd. pererob. i dop.]. – K.: Smoloskyp, 2000. – S.156–169.
5. Grushevskij M. S. Ocherk istorii ukrainskogo naroda / M. Grushevskij. – K.: Lybid', 1990. – 397 s.
6. Grushevs'kyj M. Hto taki ukrai'nci i chogo vony hochut' / Myhajlo Grushevs'kyj. – K.: T-vo «Znannja v Ukraini», 1991. – 240 s.
7. Doncov D. Nacionalizm [Elektronnyj resurs] / D. Doncov. – [3-te vyd.] // Ukrainskie stranicy. – Rezhym dostupu: http://ukrstor.com/ukrstor/donzow_nationalism.htm
8. Kistjakovskij B. A. V zashhitu prava / B. A. Kistjakovskij // Konstitucionnyj vestnik. – 2010. – №2 [20]. – S.252–271.
9. Lysjak-Rudnyc'kyj I. Intelektual'ni pochatky novoї Ukrainy / I. Lysjak-Rudnyc'kyj // Lysjak-Rudnyc'kyj I. Istorychni ese: v 2 t / [per. z angl. M. Bazik, U. Gavryshkiv, Ja. Grycaka ta in.]. – T.1. – K.: Osnovy, 1994. – S.173–191.
10. Lysjak-Rudnyc'kyj I. Formuvannja ukrai'ns'kogo narodu ta nacii' (metodologichni zauvagy) // Istorychni ese v 2 t. Per. z angl. M. Bazik, U. Gavryshkiv, Ja. Grycaka ta in. T.1. – K.: «Osnovy», 1994. – S.11–40.
11. Liberalizm. Liberal'na tradycja politychnogo myslennja vid Dzhona Lokka do Dzhona Roulza [Tekst]: antologija / uporjad. O. Procenko, V. Lisovyj; Naukove tovarystvo im. Vjacheslava Lypyn'skogo. – 2-ge vyd., pererob. – K.: Prostir; K.: Smoloskyp, 2009. – XXXII, 1123 s.
12. Lisovyj V. Shho take nacional'na (ukrai'ns'ka) ideja? / V. Lisovyj // Nacionalizm: [antologija / uporjad. O. Procenko, V. Lisovyj; lit. red. L. Bilyk]. – [2-ge vyd. pererob. i dop.]. – K.: Smoloskyp, 2000. – S.453–476.
13. Plamenac Dzh. Dva typu nacionalizmu / Dzh. Plamenac // Nacionalizm: [antologija / uporjad. O. Procenko, V. Lisovyj; lit. red. L. Bilyk]. – [2-ge vyd. pererob. i dop.]. – K.: Smoloskyp, 2000. – S.483–494.
14. Pricak O. Istoriosofija Myhajla Grushevs'kogo [Elektronnij resurs] / O. Pricak. – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur11003.htm>
15. Rudnyc'kyj S. Do osnov nashogo nacionalizmu / S. Rudnyc'kyj. – [2-ge vydannja]. – Viden'-Praga, 1923. – 162 s.
16. Rjabchuk M. Liberal'nyj nacionalizm i jogo vorogy: ukrai'ns'kyj dosvid / M. Rjabchuk // Obrii' osobystosti: Knyga na poshanu Ivana Dzubj. – K.: Duh i litera, 2011. – S.301–317.

17. Starosol's'kyj V. Teorija nacii' [Elektronnyj resurs] / V. Starosol's'kyj. – N'ju-Jork; Kyi'v, «Vyshha shkola» 1998. – (Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka). – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua/starosol/stan.htm>

18. Storozhuk S. V. Nacija: istorija i teorija problemy (istoryko-filosofs'kyj vymir): [monografija] / S. Storozhuk. – Kyi'v: VADEKS, 2013. – 318 s.

19. Tomenko M. Liberal'na ideja v Ukrai'ni [Elektronnyj resurs] / M. Tomenko // Ukrai'ns'ka derzhavnist' u XX st. (Istoryko-politologichnyj analiz). – K.: Politychna dumka, 1996. – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua/ukrx/r04.htm>

20. Fukujama F. Budushche istorii [Elektronnyj resurs] / F. Fukujama. – Rezhym dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/number/Budushee-istorii-15456>

21. Geertz C. The Interpretation of Cultures / C. Geertz. – New York: Basic Books, 1977. – 480 p.

22. Nairn T. The Break – up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism / T. Nairn. – London: New Left Books, 1977. – 409 p.

Svyshcho Yu. Yu., postgraduate student of the Department of Philosophy, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), yurii.svyshcho@gmail.com

Liberalism as a factor in national consolidation: problems and prospects

The article considers the reasons for the marginalization of liberal ideas in Ukrainian socio-political thought. It is proved that the latter is determined not so much by the remnants of the Soviet world outlook as by the specificity of the processes of Ukrainian ethno- and nation-formation. In particular, the Ukrainian national movement of the nineteenth century as a peculiar reaction to civilization changes, had a competitive character, and was therefore oriented towards substantiating the identity of the Ukrainian people and their right to emancipation, which, however, did not appeal to a particular individual, who was seen only as a carrier of collective values that determined his social significance and creative potential. Against this background, it has been emphasized that for nationalism, and especially for ethnic model, freedom of the nation is always more valuable than the freedom of an individual, which has caused a contradiction between nationalism and liberalism, which was consolidated in the Soviet period, becoming the cornerstone of the Ukrainian political world outlook. Despite the difference between the upward principles of liberalism and nationalism in Ukrainian socio-political thought, there are no reasons to consider these doctrines opposing, as it was evidenced by the historical and political experience of Western European states, national unity of which was secured by a common teleological goal, which was the result of rational choice of every citizen.

Keywords: liberalism, ethnic principle, nationalism, community, individual (personality), freedom.

* * *

УДК 1(811.112.2)

Бондарчук Б. Г.,
аспірант, Інститут вищої освіти НАПН України
(Україна, Київ), bobondarchuk@gmail.com

ОНТОЛОГІЗАЦІЯ МОВЛЕННЯ У ТЕОРІЯХ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА «МОВНИХ ІГОР»

Увага сконцентрована на соціальній значущості мови і мовлення, а засобом розкриття цієї теми слугує аналіз праць Людвіга Вітгенштайна та Джона Сьорля, а також деяких інших дослідників – представників аналітичної філософії. Важливою характеристикою в аналізі мови стає характеристика співвідношення мови та позамовної реальності, співвідношення мови та діяльності людини. Завдяки залученню терміну «мовні ігри» Вітгенштайн підкреслює, що функціонування мови є процесом комунікативної діяльності з двома її необхідними аспектами: використанням виразів та їх розумінням. Направленість мовного акту до інших мовленнєвих або парамовленнєвих (які здійснюються за допомогою невербальних засобів) актів припускає їхню залежність від того, що називають «фоном невимовлених допущень і практик», а також «здогадами», «думками», «поглядами», «бажаннями», «намірами» та іншими «контекстуальними особливостями комунікативної ситуації». Справа повинна йти не про проблему пояснення інтенціональності в термінах мови, а, навпаки, мови в термінах інтенціональності. Мова, за Сьорлем, постає як особлива форма розвитку більш примітивних форм інтенціональності. Все ж видається доцільним відмовитися від жорсткого детермінізму у визначенні кількості інтенціональних станів відповідно до виявлених лінгвістичних актів, передбачаючи їхню досить значну потенційну множинність.

Ключові слова: мова, мовлення, мовленнєві акти, мовні ігри, інтенціональність, онтологія свідомості, онтологія мовлення, мовотворчість.

У багатьох формах дослідження людського буття, пов'язаних зі сферою взаємодії мови, свідомості та специфіки існування людини розглядаються загальні проблеми пізнання світу та життєдіяльності людини, в яких увага сфокусована на таких явищах: природа істини; свідомість і її взаємодія з оточуючим світом; смисл і пізнавальні можливості; вплив мовної діяльності на соціальну активність та релігійність людини; психологічний аналіз «ігрових» та «рольових» різновидів поведінки людини у соціальній, духовній та мовній діяльності. При цьому мовотворчість виявляється нерідко тією темою, де ці явища не просто перетинаються, але саме на цьому перетині філософи намагаються розкрити їхню сутність.

Дослідження вищезгаданих питань проводиться починаючи від розуміння світу людини як єдності смислів, що задаються структурами мови, до онтологічного розгляду явища мови, яка постає плюральним світом мов людського буття і соціальної взаємодії. Саме ці аспекти привертають увагу досліджень Віктора Зінченка [9] та Михайла Бойченка [4; 17], однак варто тут загострити увагу саме на соціотворчій ролі мови – передусім, аналізуючи онтологію мови через онтологію свідомості.

Першопрохідцем, тим, хто першим звернувся до мови як такої, пройшов шляхом до автономізації мови був Фердинанд де Сосюр. Він філософськи осмислив мову в якості самостійного об'єкту наукового дослідження. Він висуває ідею мови як системи знаків, вказавши на їхню комунікацію, розділив мовну діяльність на мову та мовлення, зазначивши, що мова – це соціальне явище, явище загального, яке існує поза індивідом, але обов'язково для нього, мовлення – конкретне вираження мови, її індивідні варіації. «Єдиним та істинним об'єктом лінгвістики є мова, яка розглядається в самій собі і для себе» – відзначає Сосюр [14, с. 207].

Не можна також не згадати ту традицію філософії та духовного самоосягнення людини, в якій мова та мовно-аналітичні засоби, набуваючи буттєвого статусу впливу, не нівелюють людину, а слугують (часом парадоксально та метафорично) найглибшому осягненню останньою себе та мови, віднайденню себе, як пише Гайдегер, в «домівці буття». Окремим феноменом постає традиція, започаткована Гайдегером і продовжена філософською герменевтикою, в якій мова одержує найфундаментальніший буттєвий статус, слугуючи водночас світом розуміння буття. Як відзначає Поль Рікьор: «Дискурс ніколи не існує заради самого себе, але у всіх своїх використаннях прагне перенести в мову досвід, спосіб мешкання та буття в світі, котрі йому передують та вимагають бути висловленими» [11, с. 90].

І все ж у європейській світоглядній, духовній і філософській традиції зазвичай форми мовного осягнення буття і соціуму пов'язуються з фігурою Л. Вітгенштайна та його мовно-аналітичними розробками. Весь подальший розвиток впливової мовної традиції проходить, з точки зору більшості історико-філософських студій, під прапором аналітизму та Вітгенштайніанства. Це, зазвичай, багато в чому вірно, якщо брати до уваги аспект мови, адже, як писав Гайдегер, «ми існуємо перш за все в мові та при мові» [16, с. 259]. Дуже часто того ж таки Вітгенштайна